

Onderstaand artikel is een bewerkte versie van een artikel van Peter van der Veer, dat in september 2000 verscheen in het tijdschrift De Gids. Van der Veer is godsdienstwetenschapper.

Nederland bestaat niet meer

1 Al zeker tien jaar lang is er onder
intellectuelen en politici een debat aan de gang
over de Nederlandse cultuur en de Nederlandse
identiteit. Dit debat moet gezien worden tegen
5 de achtergrond van twee met elkaar samen-
hangende ontwikkelingen die zich in het
grootste deel van Europa voordoen. De belang-
rijkste verandering is de komst van niet-blanke,
vooral islamitische immigranten. De andere
10 belangrijke verandering is de voortschrijdende
eenwording van Europa. Deze twee processen
zijn onderdeel van een wereldomvattende trans-
formatie, waarbij nationale staten steeds minder
in nationale en steeds meer in transnationale
15 verbanden opereren. Het is de vraag of het besef
lid te zijn van een natie nog een rol speelt in het
economisch en politiek handelen van de indivi-
duële burger.

2 Naast deze algemene Europese ontwikke-
20 lingen vond er in Nederland in de jaren zestig
'ontzuiling' plaats. In Nederland vormden tot
dan toe katholieken, protestanten en socialisten
zelfstandige gemeenschappen, die strak de hand
hielden aan een burgerlijke moraal. De door een
25 religieuze of politieke ideologie verbonden
groeperingen gaven het leven in Nederland zin.
Deze gemeenschappen namen in de jaren zestig
sterk in betekenis af. Dit ging gepaard met af-
braak van de heersende moraal van een burgerij
30 die veelal als bekrompen werd ervaren. Door de
opkomst van de welvaartsstaat werd het oude,
vaak religieus georiënteerde waardesysteem
door een nieuwe identiteit vervangen. Die wordt
vooral gekenmerkt door consumptiedrang. Bij
35 die nieuwe identiteit moeten we niet alleen
denken aan collectieve deelname aan de mate-
riële consumptie, maar ook aan het collectief
consumeren van een voyeuristisch programma
als *Big Brother* en het massaal opzetten van een
40 oranje hoedje bij het Europees Kampioenschap
Voetbal. Pas bij sportwedstrijden voelt men zich
kennelijk een échte Nederlander.

3 Het zijn inmiddels vooral intellectuelen die
de kranten en tijdschriften volschrijven over het
45 zorgwekkende gebrek aan en de afbraak van
cultureel nationalisme, maar hun argumenten
klinken hol in het Nederland van vandaag. In
een wereld waarin de natie steeds minder als ge-
meenschappelijke factor wordt ervaren, is een
50 Nederlandse cultuur slechts een mythe.

4 Is hier sprake van een gemis dat te betreuen

valt? Cultuurnationalisten zoals Frits Bolkestein
vinden niet alleen dat er een eigen Nederlandse
cultuur is, maar ook dat er nodig wat gedaan
55 moet worden om die bedreigde cultuur te be-
schermen. De Nederlandse taal, de Nederlandse
tolerantie, de Nederlandse geschiedenis en voor-
al de typisch Nederlandse 'gewoonheid' zouden
beschermd en volledig in ere hersteld moeten
60 worden. Opvallend is dat deze conservatieve
ideologen meestal beter kunnen beschrijven wat
de Nederlandse eigenheid *bedreigt*, dan wat zij
is. Die bedreiging zien zij niet in abstracte so-
ciale processen zoals 'globalisering', maar in de
65 concrete aanwezigheid van bijvoorbeeld niet-
ingeburgerde allochtonen. Ze tonen doorgaans
weinig belangstelling voor de achtergronden van
immigranten. Wel is er de angst voor verande-
ring, hetgeen kenmerkend is voor gevestigde
70 elites. Migranten symboliseren immers bij
uitstek de veranderlijkheid van het leven. De
hele discussie over het behoud van de eigen
cultuur gaat dan ook niet om het definiëren van
de Nederlandse cultuur, maar om de afwijzing
75 van andere - in feite islamitische - culturen.

5 Uiteraard kan ik niet ontkennen dat er zoiets
als een Nederlandse staat is en een van staats-
wege bevorderde nationale cultuur. Op school
staan vaderlandse geschiedenis en Nederlandse
80 taal op het rooster, maar de meeste Nederlanders
vinden kennis van de vaderlandse geschiedenis
niet zo belangrijk. Ook blijken slechts weinig
Nederlanders de belangrijkste namen en gebeur-
tenissen uit de vaderlandse geschiedenis daad-
85 werkelijk te kennen. Conservatieve ideologen
beklemtonen echter voortdurend dat onze ge-
schiedenis door immigranten goed bestudeerd
moet worden.

6 Heel anders is het gesteld met het belang dat
90 wordt toegekend aan de beheersing van de
Nederlandse taal. Vrijwel iedereen vindt dat die
beheerst moet worden, omdat goede communi-
catie anders onmogelijk is. Voor hoger opgelei-
den wordt het Nederlands echter snel minder
95 belangrijk. Om volwaardig mee te kunnen doen
aan het wetenschappelijk debat, kunnen univer-
siteiten zich niet langer onttrekken aan het
gebruik van het Engels. Mijn voorspelling is dat
het Nederlands over niet al te lange tijd niet
100 meer dan een met sentiment gekoesterd dialect
zal zijn, vergelijkbaar met het Gronings van
mijn jeugd. Overigens, de Nederlandstalige

- literatuur stelt maar bar weinig voor; wie het Engels beheerst, krijgt directe toegang tot de wereldliteratuur.
- 7 Paul Schnabel, directeur van het Sociaal Cultureel Planbureau, stelt in *De multiculturele illusie* dat de in zijn ogen wat achterlijke migrantenculturen nauwelijks invloed hebben op de Nederlandse cultuur. Migrantenculturen zouden op den duur opgaan in de dominante Nederlandse cultuur. Wat verstaat Schnabel nu onder die ‘Nederlandse cultuur’ waaraan migranten, als het aan hem ligt, zich zouden moeten aanpassen? Hij onderscheidt in cultuur drie aspecten. Eén van die aspecten is participatie, oftewel deelname aan school, werk en maatschappij. Helaas heeft Schnabel weinig oog voor de dagelijkse werkelijkheid. Deelname van allochtonen aan de arbeidsmarkt en de samenleving, noodzakelijk om te kunnen assimileren, wordt door subtiele en minder subtiele vormen van discriminatie bemoeilijkt. Werkloosheid is voor velen, ook voor allochtonen, een onleefbare toestand die volwaardige participatie aan de samenleving uitsluit, zelfs in een verzorgingsstaat als Nederland waar men bij werkloosheid niet direct grote armoede lijdt.
- 8 Schnabel onderscheidt verder in zijn theorie de cultuur zoals die tot uitdrukking komt in de grondwet en de waarden en normen van de moderne, democratische samenleving. Maar het is onjuist te suggereren, zoals Bolkestein doet, dat dit aspect van cultuur iets typisch Nederlands is, want het gaat om algemene uitgangspunten van elke moderne, democratische samenleving. Frits Bolkestein meent dat over deze principes niet gemarchandeerd kan worden. Hij stelt dat het in de strijd om het behoud van de Nederlandse cultuur vooral gaat om het verdedigen van het gedachtegoed uit de Europese Verlichting. Welke aanval die verdediging zo dringend maakt, is mij niet duidelijk. De ‘Verlichtings’-beginselen die volgens hem onder vuur liggen, zijn die van de universeel geldende liberale democratie: scheiding van kerk en staat, vrijheid van meningsuiting, verdraagzaamheid en non-discriminatie. Bolkestein beweert dat islamitische culturen op deze punten een povere staat van dienst hebben.
- 9 De scheiding van kerk en staat is historisch gezien echter veel ingewikkelder dan Bolkestein beseft. Zo is er in Turkije, waar veel van onze immigranten vandaan komen, al heel lang sprake van scheiding van kerk en staat zonder dat het publieke, politieke belang van de islam ondermijnd is. Het ideaal van de scheiding van kerk en staat manifesteert zich in elke samenleving anders. Het gaat daarom veel meer om de
- aloude vraag hoe de staat religieuze minderheden behandelt. De geschiedenis leert dat West-Europese staten zich in dit opzicht niet altijd even tolerant hebben opgesteld.
- 10 165 Vrijheid van meningsuiting is een belangrijk principe, maar het gaat bij vrijheid altijd om de politiek en de daarin verankerde wetten. Wat heeft vrijheid van meningsuiting voor betekenis wanneer er over de principes van de liberale democratie niet eens gediscussieerd kan worden? Het gaat hierbij om meningsvorming die niet vrijblijvend is, maar die ook politieke consequenties heeft. Behoort bijvoorbeeld het dragen van hoofddoekjes tot de vrijheid van meningsuiting of is daarmee een grens bereikt?
- 11 Verdraagzaamheid en non-discriminatie zijn volgens Bolkestein eveneens niet-onderhandelbare beginselen. Hij vergeet dat deze termen niet eenduidig zijn. Waarom mag er over de invulling niet onderhandeld worden? Het wezen van de democratie is toch dat mensen uitgenodigd worden om mee te beslissen over de interpretatie van deze kernbegrippen?
- 12 Wat overblijft, is het derde aspect van cultuur dat Schnabel onderscheidt: de vrijheid in eigen huis en eigen kring. Het huiselijk gezin en de kring der geloofsgenoten nemen echter snel in belang af. Het ontzuilde Nederland volgt een mondiale trend van toenemende individualisering. De zin van het leven zoekt men, zoals hierboven al gezegd is, in excessieve consumptie en allerlei vormen van vrijetijdsbesteding. Dit alles wordt versterkt door de toenemende welvaart. Tegen deze achtergrond lijken migranten met sterke groepsbindingen ouderwets, omdat zij het Nederlandse patroon van voor 1970 laten zien. Wellicht komt er nu een proces op gang waarin transnationale identificaties zowel voor autochtonen als allochtonen belangrijker worden dan het nationale verband.
- 13 Het is al met al maar zeer de vraag of het vraagstuk van de bedreigde nationale identiteit de ‘gewone’ mensen aanspreekt. Alleen wanneer er een duidelijk verband wordt gelegd met de door velen ondervonden verkeersproblematiek in de Randstad (“Ons land is vol!”) of met bedreiging van de welvaart (“Die mensen komen alleen maar uit de staatsruif eten!”) kunnen xenofobische¹⁾ sentimenten nationale betekenis krijgen. Zolang Nederland iedere andere natie voorbijstreeft in het aantal buitenlandse vakanties per hoofd van de bevolking en de overheid het ‘vreemdelingen’ steeds moeilijker maakt ons land binnen te komen, valt niet te verwachten dat Nederlanders zich massaal sterk zullen maken voor een eigen vaderlandse cultuur en identiteit.

noot 1 xenofobie: afkeer van, angst voor alles wat vreemd is

■ Tekst 1 Nederland bestaat niet meer

In het tekstgedeelte van de alinea's 1 tot en met 3 is er een verband tussen de regels 1 tot en met 47 enerzijds en de slotzin van alinea 3, regels 47-50, anderzijds.

- 1p 1 ■ Welk begrippenpaar geeft dat verband juist aan?
- A aanleiding – probleemstelling
  - B historisch overzicht – stelling
  - C oorzaak – gevolg
  - D vergelijking – conclusie

De tekst kan worden verdeeld in vier delen, die van de volgende kopjes voorzien kunnen worden:

deel 1: Vervaging nationale identiteit

deel 2: Bedreiging nationale cultuur

deel 3: Kanttekeningen bij theorie over cultuur

deel 4: Belangstelling voor nationale identiteit

- 1p 2 ■ Met welke alinea begint deel 2: *Bedreiging nationale cultuur*?
- A alinea 2
  - B alinea 3
  - C alinea 4
  - D alinea 5

- 1p 3 ■ Met welke alinea begint deel 3: *Kanttekeningen bij theorie over cultuur*?
- A alinea 6
  - B alinea 7
  - C alinea 8
  - D alinea 9

In alinea 3 staat dat “vooral intellectuelen” de kranten en tijdschriften volschrijven over “het zorgwekkende gebrek aan en de afbraak van cultureel nationalisme”. In alinea 4 wordt kritisch op deze intellectuelen gereageerd.

- 1p 4 ■ Wat vormt de kern van deze kritiek?
- A Intellectuelen houden zich zogenaamd bezig met de Nederlandse cultuur, maar eigenlijk gaat het hen erom allochtone culturen te weren.
  - B Intellectuelen klampen zich vast aan de bestaande situatie, maar doen net alsof ze de Nederlandse cultuur willen beschermen en in ere herstellen.
  - C Intellectuelen menen ten onrechte dat Nederlanders bescherming van hun eigen cultuur wensen.
  - D Intellectuelen zijn nauwelijks geïnteresseerd in immigranten en houden angstvallig verandering tegen.

- 3p 5 □ Leg in *maximaal 25 woorden* uit, wat de kern van het verschil in opvatting tussen de auteur en Bolkestein is over een Nederlandse identiteit.

Het standpunt van cultuurnationalisten als Bolkestein, zoals weergegeven in alinea 4, is gedeeltelijk in tegenspraak met dat van Schnabel, zoals weergegeven in alinea 7.

- 3p 6 □ Maak dit duidelijk in *maximaal 35 woorden*.

In alinea 8 gaat de behandeling van Schnabels visie over in een bespreking van door Bolkestein naar voren gebrachte principes.

- 1p 7 ■ Kies hieronder de zin die het beste duidelijk maakt welke functie de bespreking van Bolkesteins principes heeft in het geheel van de tekst.
- De door Bolkestein genoemde principes worden besproken
- A als aanvulling op Schnabels visie op cultuur.
  - B als in overeenstemming met Schnabels visie op cultuur.
  - C als tegenwicht voor Schnabels visie op cultuur.
  - D ter verdediging van Schnabels visie op cultuur.

Eindexamen Nederlands vwo 2004-I

havovwo.nl

- Volgens Bolkestein moet het gedachtegoed uit de Europese Verlichting beschermd worden ter instandhouding van de Nederlandse cultuur (zie alinea 8).
- 1p **8** ■ Welk argument kan er *tegen* deze opvatting van Bolkestein worden afgeleid uit alinea 8?
- A De bedoelde principes uit de Europese Verlichting zijn niet belangrijk genoeg om tegen invloeden van buitenaf beschermd te worden.
  - B De beginselen van de Europese Verlichting hebben weliswaar een liberaal karakter, maar lenen zich uitstekend voor onderhandeling.
  - C De beginselen van de Europese Verlichting zijn geen exclusief eigendom van de westerse samenleving en hoeven daarom niet als zodanig beschermd te worden.
  - D De principes van de Europese Verlichting worden nauwelijks bedreigd, zodat het niet nodig is ze tegen invloeden van buitenaf te beschermen.
- Volgens Bolkestein moeten bepaalde westerse waarden beschermd worden (zie alinea 8).
- 1p **9** ■ Welk argument kan er *tegen* Bolkesteins opvatting worden afgeleid uit het tekstgedeelte van alinea 9 tot en met 11?
- Die westerse waarden kunnen niet beschermd worden, want zij
- A hebben geen eenduidig karakter en zijn daarom onderhandelbaar.
  - B worden historisch gezien niet overal op dezelfde wijze geïnterpreteerd.
  - C worden in West-Europese staten voortdurend bediscussieerd.
  - D zijn inhoudsloos, als ze niet onderhandelbaar zijn.
- “De geschiedenis leert dat West-Europese staten zich in dit opzicht niet altijd even tolerant hebben opgesteld.” (regels 162-164)
- 1p **10** ■ Welke uitspraak over dit argument is juist?
- Dit argument ontleent zijn kracht aan het feit dat
- A het controleerbaar is.
  - B het naar een betrouwbare bron verwijst.
  - C het strookt met de intuïtie van de lezer.
  - D het wordt ingebracht door een deskundige.
- De laatste zin van alinea 1 luidt: “Het is de vraag of het besef lid te zijn van een natie nog een rol speelt in het economisch en politiek handelen van de individuele burger.”
- Onder andere uit de laatste alinea van de tekst kan worden afgeleid hoe deze vraag wordt beantwoord.
- 1p **11** ■ Hoe luidt dat antwoord?
- Voor de individuele burger betekent nationale identiteit waarschijnlijk
- A alleen in economisch opzicht nog veel.
  - B alleen in politiek opzicht nog veel.
  - C noch in economisch, noch in politiek opzicht veel.
  - D zowel in economisch als politiek opzicht nog veel.
- 3p **12** □ Waarin verschillen migranten en Nederlanders, gelet op hun cultuur, als het gaat om hun behoefte aan een groepsidentiteit? Zie alinea 2 en 12.
- Gebruik maximaal 15 woorden.*
- 1p **13** ■ Welke van onderstaande uitspraken geeft het beste de tekstbedoeling weer?
- De tekst wil hoofdzakelijk duidelijk maken dat
- A cultuur en identiteit niet door uitheemse invloeden bedreigd kunnen worden.
  - B de analyse die enkele intellectuelen maken van de Nederlandse identiteit niet deugdelijk is.
  - C in een correcte samenleving normen en waarden permanent ter discussie moeten staan.
  - D nogal wat intellectuelen een vanzelfsprekende neiging tot overdrijven hebben.

- 1p **14** ■ Hieronder staan vier uitspraken over de Nederlandse identiteit. Welke daarvan geeft het beste het standpunt uit deze tekst weer?
- A Bij de roep om bescherming van de nationale Nederlandse identiteit wordt er ten onrechte van uitgegaan dat er nog zo'n collectief ervaren identiteit bestaat.
  - B De massale komst van immigranten brengt in ons land het risico van een krachtige, op de nationale Nederlandse identiteit georiënteerde reactie met zich mee.
  - C De roep om bescherming van de nationale Nederlandse identiteit komt voort uit angst voor voortschrijdende individualisering.
  - D Vanwege de massale komst van immigranten moet er in ons land een brede maatschappelijke discussie worden gevoerd over de nationale Nederlandse identiteit.
- 1p **15** ■ Tot welke tekstsoort behoort het artikel *Nederland bestaat niet meer* vooral, gelet op de strekking ervan?
- A de beschouwing
  - B de uiteenzetting
  - C het betoog

Paul Scheffer, publicist, reageerde in de NRC uitvoerig op het artikel *Nederland bestaat niet meer* van Peter van der Veer met een eigen artikel, getiteld: *Kunst van het kosmopolitisme*. Uit dat artikel komt onderstaand fragment.

fragment 1

De godsdienstwetenschapper Peter van der Veer betreft in een luchtige polemiek de stelling dat de Nederlandse cultuur is verdampt in een transnationaal geheel. Typerend voor zijn artikel is dat de aanvaarding van het Engels als voertaal hem een vooruitgang lijkt. Stelt een afscheid van de eigen taal burgers inderdaad in staat om gemakkelijker deel te nemen aan het internationale verkeer? Het is duidelijk dat het Engels zich ontwikkelt tot een wereldwijde voertaal, een 'lingua franca'. Wie het belang onderstreept van een lingua franca, vertelt echter niet meer dan het halve verhaal. De zoektocht naar een gemeenschappelijke taal in Europa zou moeten samengaan met een waardering voor het gesprek dat we in de eigen taal met elkaar voeren. Nederland presenteert zichzelf graag als culturele en diplomatieke makelaar, maar de prijs die we daarvoor betalen, is duidelijk: ons land neemt veel in zich op, maar geeft te weinig van zichzelf terug. De betrekkingen tussen de naties worden mede bepaald door de beelden die men over en weer koestert. Steeds meer Nederlandse romans worden vertaald en dat is misschien belangrijker voor de verhoudingen tussen bijvoorbeeld Nederland en Duitsland dan de vele politieke contacten. Meer animo om deel uit te maken van het culturele leven in andere landen zou ons niet misstaan, zolang we maar begrijpen dat het om wederkerigheid gaat. De keuze voor het Engels tegen het Nederlands is dan ook een armoedige. Het gaat om een oefening in tweetaligheid en niet om het veroordelen van al wat nationaal is tot een sentimenteel dialect, kortom tot achterlijkheid.

naar: Paul Scheffer, *Kunst van het kosmopolitisme*, NRC, januari 2001

Volgens Paul Scheffer heeft Peter van der Veer "een luchtige polemiek" geschreven.

- 1p **16** ■ Welk verwijt lijkt Scheffer hier te maken aan het adres van Van der Veer?
- Van der Veer heeft volgens Scheffer te weinig oog voor
- A de betekenis van een eigen identiteit.
  - B de dreigende ondergang van dialecten.
  - C het behoud van de eigen literatuur.
  - D het nut van meertaligheid.

Zowel in fragment 1 als in de tekst *Nederland bestaat niet meer* wordt met betrekking tot de actuele verhouding tussen Nederland en het buitenland gewezen op het toenemend belang van internationale contacten. Toch is er een verschil in kijk op deze (culturele) verhouding.

- 3p **17** □ Geef dit verschil aan.
Gebruik maximaal 45 woorden.

fragment 2

De gevoeligheid voor andere culturen heeft alles te maken met het vermogen om een verhouding tot het eigen verleden te vinden. Want hoe kan iemand die zich niet in staat acht tot 'een gesprek met de vorigen'¹⁾ wel pretenderen andere tradities te kunnen doorgronden? Zo 'n inzicht behoort kritisch te zijn en moet derhalve ook de dieptepunten van de eigen geschiedenis omvatten. Omgang met de traditie dient ertoe een onafhankelijk oordeelsvermogen te bevorderen, niet een blinde onderworpenheid uit te lokken. De verantwoordelijkheid die we in het hier en nu voelen voor het verleden is een verplichting die we vrijwillig aangaan: de doden zijn overgeleverd aan de levenden. We kunnen onze culturele erfenis laten verpieteren. Niemand dwingt ons tot monumentenzorg of het uitgeven van onze klassieken. Straks staat de deur open, maar biedt louter toegang tot een lege ruimte, omdat niemand het meer de moeite waard vond om terug te kijken.

naar: Paul Scheffer, *Kunst van het kosmopolitisme*, NRC, januari 2001

In alinea 5 van *Nederland bestaat niet meer* besteedt Van der Veer aandacht aan de houding van Nederlanders ten opzichte van de vaderlandse geschiedenis.

1p 18 Welk negatief gevolg heeft die houding, gelet op fragment 2?

---

noot 1

'een gesprek met de vorigen': de gedachtewereld kennen van mensen uit het verleden